

Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj

Ivan Čipin i Petra Međimurec

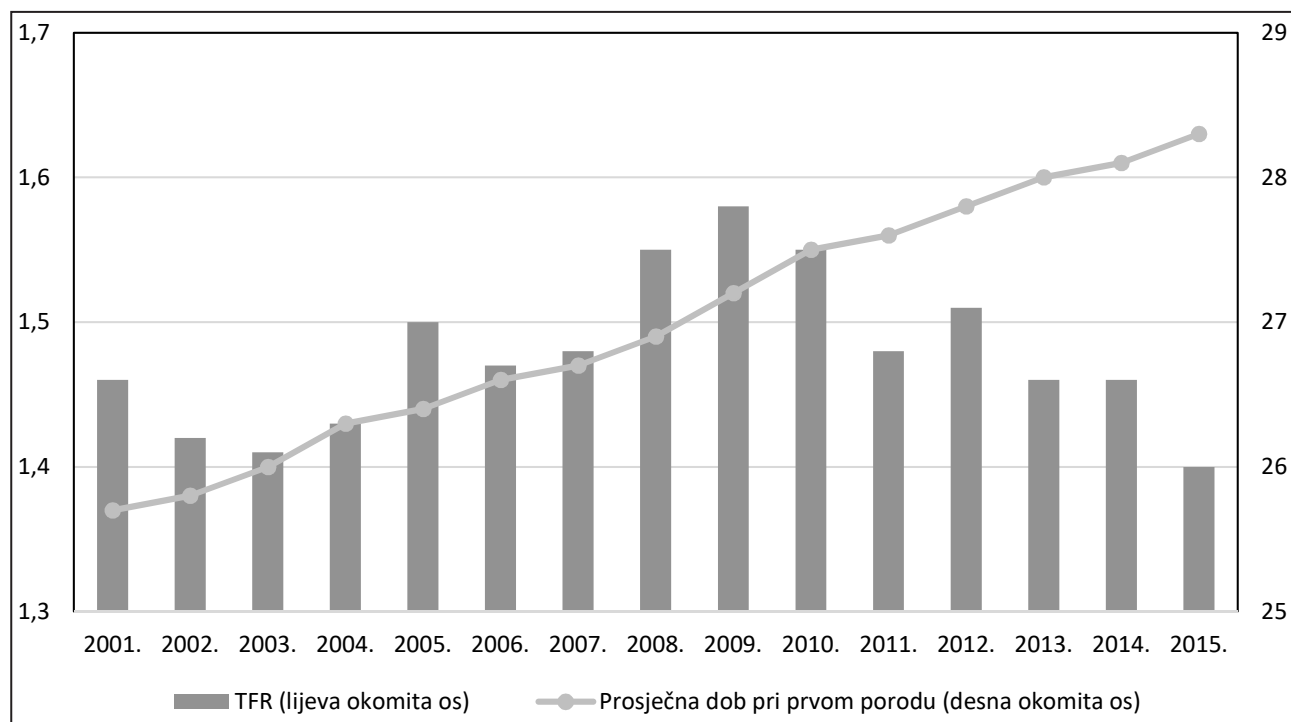
**Hrvatska prema većini pokazatelja
dobne strukture stanovništva
spada među najstarije zemlje u
svijetu**

Demografsku situaciju u Hrvatskoj u novom tisućljeću obilježavaju (Wertheimer-Baletić, 2004a; Nejašmić, 2008) pad ukupne veličine stanovništva, prirodna depopulacija (više umrlih nego živorođenih), ubrzano starenje stanovništva, rastuće očekivano trajanje života te negativna neto migracija (više iseljenih nego useljenih).¹ S obzirom na dalekosežne posljedice koje izazivaju, posebnu pozornost među istraživačima i tvorcima javnih politika privlače nizak fertilitet i s njim povezan proces demografskog starenja (Akrap, 2003; Wertheimer-Baletić, 2004b). Iz godine u godinu u Hrvatskoj raste veličina stanovništva u dobi 65+, smanjuje se veličina stanovništva u radnoj dobi, broj živorođenih pada i niži je od broja umrlih, a generacije živorođene djece u posljednjih desetak godina za trećinu su manje od generacija njihovih roditelja (DZS, 2017). Štoviše, Hrvatska prema većini pokazatelja dobne strukture stanovništva spada među najstarije zemlje u svijetu (UN DESA, 2017).

Takva demografska slika za sobom povlači mnoge gospodarske i društvene izazove. Izdvojimo neke: manje stanovništva u radnoj dobi znači manje potencijalnih poreznih obveznika koji su zaposleni pa plaćaju za obrazovanje i zdravstvenu, mirovinsku i socijalnu skrb za uzdržavano, a posebno starije stanovništvo. Manjak radne snage bi mnogim umirovljenicima mogao smanjiti ionako loš životni standard. Malobrojnije domicilno stanovništvo znači i manju osobnu potrošnju, a budući da je ona u ekonomiji koja nije pretežno izvozno orijentirana najvažniji dio BDP-a, to koči gospodarski rast, ekonomski oporavak i napredak države. Također, sve malobrojnije generacije živorođenih smanjuju potrebu za zadržavanjem postojećeg broja

Ivan Čipin, docent na Katedri za demografiju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. E-adresa: icipin@efzg.hr.

Petra Međimurec, postdoktorandica na Katedri za demografiju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. E-adresa: pmedimurec@efzg.hr.

Grafikon 1. Totalna stopa fertiliteta i prosječna dob pri prvom porodu u Hrvatskoj, 2001.-2015.

Izvor: Eurostat (2017b)

nastavnika i profesora, a i upisne kvote na visokim učilištima morat će se prilagoditi demografiji.

Neravnoteže u dobnoj strukturi, odnosno promjene u odnosima funkcionalnih dobni skupina prema sve većem udjelu starijeg stanovništva, prvenstveno su odraz dugoročno niskog fertiliteta u Hrvatskoj. Iz tog razloga je poznavanje uzroka i posljedica kretanja fertiliteta ključno za kratkoročno i dugoročno društveno planiranje. Ovaj rad najprije se kratko osvrće na fertilitetne trendove i čimbenike u Hrvatskoj, zatim razmatra mogu li i kako mjere obiteljske politike potaknuti porast fertiliteta, a završava sa smjernicama za donositelje odluka i tvorce javnih politika u Hrvatskoj.

Fertilitet u Hrvatskoj: trendovi i čimbenici

Fertilitet se u demografskoj analizi može promatrati iz dvije perspektive, periodske i kohortne. Periodska analiza standardni je način prikazivanja različitih pokazatelja fertiliteta koji se onda računaju za jednu kalendarsku godinu i za sve žene koje se u toj godini nalaze u svojem reproduktivnom razdoblju. Nasuprot tome, kohortna analiza fertiliteta podrazumijeva longitudinalni pristup i računanje različitih indikatora za kohorte žena koje su napustile ili skoro napuštaju fertilno razdoblje. Temeljna razlika između ova dva pristupa analizi fertiliteta dolazi do izražaja kod izračuna različitih pokazatelja fertiliteta i njihove interpretacije. Odgoda rađanja za sve kasnije godine života glavni je demografski čimbenik koji djeluje na periodske stope fertiliteta (Sobotka, 2004), i sve dok se ta "odgoda" jednom ne zaustavi, ne možemo periodske stope smatrati dobrim "zamjenama" za kohortne stope završenog fertiliteta. Isto tako,

neki nepredviđeni događaji poput ratova mogu utjecati na periodske stope jer se mnoga "odgođena rađanja" poslije ipak realiziraju. Najbolji primjer za to jest poslijeratni *baby boom* u Hrvatskoj i drugdje u Europi kada je periodska totalna stopa fertiliteta u jednom trenutku poslije Drugoga svjetskog rata bila blizu razine od 3 djeteta po ženi. Poznato je iz podataka nekoliko prošlih popisa stanovništva da su konačni fertilitet iznad troje djece u Hrvatskoj zadnje ostvarile generacije žena rođene u prvom desetljeću 20. stoljeća. Dakle, pad kohortnog fertiliteta ispod 3 se dogodio kod kohorti žena rođenih 1910-ih, a ispod 2,5 kod onih rođenih u 1920-ima. Razinu ispod one demografima zanimljive "kritične brojke" od 2,1 djeteta imale su žene rođene u drugoj polovici 1930-ih. Od tada pa sve do kohorte rođene 1971. godine, završeni se fertilitet stabilizirao na razinama od 1,8 – 2,0 djece, no nije prelazio prosječnu razinu od dvoje djece po ženi.²

Fertilitet iznad troje djece u Hrvatskoj zadnje ostvarile generacije žena rođene u prvom desetljeću 20. stoljeća

S druge strane, periodski fertilitet se spustio ispod razine od dvoje djece po ženi u reproduktivnoj dobi krajem 1960-ih, da bi do sredine 1980-ih ostao u intervalu 1,8 – 2,0 djece. Na razinu ispod 1,5 spustio se u prvoj polovici 1990-ih i sve do

danas ostao, s određenim fluktuacijama, u stabilnom intervalu od prosječno 1,4 do 1,6 djece po ženi u dobi od 15 do 49 godina života (Čipin, 2010; Eurostat, 2017a).

U Hrvatskoj je fertilitet – mjereno periodskom totalnom stopom fertiliteta (tzv. TFR-om), tj. hipotetskom mjerom koja pokazuje prosječni očekivani broj djece po ženi u reproduktivnoj dobi – nizak i na ispodzamjenskoj razini. Trend od manje od dvoje djece po ženi u fertilnom razdoblju prisutan je od kraja 1960-ih, a po dodatnim pokazateljima o reprodukciji stanovništva još od kraja 1950-ih (Wertheimer-Baletić, 1971). Ispodzamjenska TFR i negativan demografski momentum (veće generacije roditelja nego djece) doveli su do prirodne depopulacije koja je počela 1991. godine. U razdoblju od 2001. do 2015. godine (*Grafikon 1*), TFR u Hrvatskoj nastavlja oscilirati na vrlo niskim vrijednostima od 1,4 do 1,6 djece po ženi.

Na fertilitet utječu mnogi i raznovrsni čimbenici (Wertheimer-Baletić, 2003; Akrap, 2003), a u Hrvatskoj su, ponajprije zbog manjka kvalitetnih i dovoljno detaljnih podataka, još uvijek nedovoljno istraženi.

Odgoda rađanja za sve kasniju dob (*Grafikon 1*) vodeći je demografski razlog niskog (periodskog) fertiliteta u Hrvatskoj (Čipin, 2010). Tu je nužno uvažiti i uzroke za odgodu rađanja (dulje obrazovanje, kasniji ulazak na tržište rada i promijenjene, sve nesigurnije uvjete na tržištu rada, veće zahtjeve za osobni razvoj itd.). Troškovi roditeljstva igraju važnu ulogu u fertilitetnim odlukama, a iskazuju se u smanjenim financijskim mogućnostima za roditeljstvo i nedostatku slobodnog vremena. Posebno do izražaja dolaze čimbenici povezani s participacijom na tržištu rada i to ne samo u obliku oportunitetnih troškova roditeljstva, tj. novčanih gubitaka tijekom odsutnosti s tržišta rada zbog brige o djeci, nego i veći rizik od gubitka posla i teži povratak na posao nakon duljeg razdoblja skrbi o djeci. Visinu ovih troškova mogu modificirati i ekonomski, kulturološki i institucionalni temelji na kojima je društvo izgrađeno (primjerice infrastruktura za skrb o djeci, fleksibilni radni sati, izravni troškovi roditeljstva).

Ekonomski čimbenici fertiliteta (često spominjani u javnosti), koji uključuju: nezaposlenost i prekarni rad (npr. rad na određeno vrijeme, privremeni i povremeni rad i sl.) za mlađe od 30 godina, nedostatak sredstava za napuštanje roditeljskog doma i formiranje vlastite obitelji, sve više (uglavnom nedovoljno plaćenih) poslova koji zahtijevaju atipično radno vrijeme (prekovremeni i noćni rad, rad subotom i nedjeljom), mogu se u Hrvatskoj izdvojiti kao važne odrednice smanjene reproduktivne motivacije (Akrap, 2003). Istovremeno, produljeno obrazovanje i želja za karijernim napredovanjem doveli su do odgode rađanja, nižeg ostvarenog fertiliteta i kompresije reproduktivnog razdoblja.³

Kulturološki i ostali društveni čimbenici niskog fertiliteta, u koje prema teoriji druge demografske tranzicije (Van de Kaa, 1987, 2001; Lesthaeghe, 1995) spadaju promjene u vrijednosnom sustavu (primjerice širenje individualizma, emancipacija, sve veća želja za samopotvrđivanjem, odmak od tradicionalnih oblika obiteljskog i partnerskog ponašanja), nikako se ne smiju zanemariti. Hrvatsko društvo se, iako izvana tradicionalno, polako mijenja, a ideali, norme i preferencije vezane uz djecu nisu izuzeti od tih promjena. Preferiraju li Hrvati mnogobrojnu

obitelj, malobrojnu ili pak život bez djece? Ostvaruju li im se preferencije oko broja djece koje namjeravaju imati? Imaju li vremena za djecu i što ih može potaknuti da imaju više djece? Pravih, znanstveno utemeljenih odgovora na takva i brojna druga slična pitanja nema i to je nešto što bi svakako trebalo detaljnije istražiti. S fertilitetom su povezane i promjene u obrascima partnerskog ponašanja (ljudi su, u odnosu na prije, skloniji mijenjanju partnera, lakše se odlučuju na razvod braka i razvrgavanje partnerstva), nejednaka podjela poslova unutar obitelji, a jake obiteljske veze mogu produljiti ostanak u roditeljskom domu jer su mlađe generacije manje voljne riskirati sa zahtjevima koje nose stvaranje obitelji i odgajanje djece.

Sumarno, utjecaj ekonomskih, kulturoloških i drugih čimbenika na fertilitet u Hrvatskoj ne može se sasvim pouzdano

Ni jedna javna politika ne bi se trebala donositi na temelju subjektivnih ocjena. Naprotiv, samo one politike koje se zasnivaju na znanstvenim dokazima mogu biti uspješne, osobito u uvjetima ograničenih fiskalnih kapaciteta

ocijeniti jer ne postoji podatkovna istraživačka infrastruktura u obliku velikih, međunarodno usporedivih, longitudinalnih anketnih istraživanja. Takvi su podatci nužni jer osiguravaju znanstvenu osnovu pri kreiranju novih i evaluaciji postojećih mjera obiteljske politike. Ni jedna javna politika ne bi se trebala donositi na temelju subjektivnih ocjena. Naprotiv, samo one politike koje se zasnivaju na znanstvenim dokazima mogu biti uspješne, osobito u uvjetima ograničenih fiskalnih kapaciteta.

Mogu li i kako mjere obiteljske politike potaknuti rast fertiliteta?

U znanstvenoj literaturi ne postoji suglasje o tome kako definirati obiteljsku politiku. Anne H. Gauthier, koja se može svrstati među vodeće autoritete u području obiteljske politike, definira obiteljsku politiku kao mješavinu politika usmjerenih na obitelji s (uzdržavanom) djecom i na povećanje njihove razine blagostanja (Gauthier, 1996, 1999, 2002). Postoji uža i šira definicija obiteljske politike. Prema užoj definiciji, obiteljska politika uključuje naknade i usluge koje su isključivo usmjerene na parove s djecom ili samohrane roditelje s djecom. Takva definicija obuhvaća novčane i nenovčane pogodnosti poput izravnih novčanih transfera obiteljima s djecom, poreznih olakšica za obitelji s djecom, roditeljskih dopusta, institucija za skrb o djeci i subvencija za skrb, kao i obiteljske zakone. Prema široj definiciji, obiteljska politika može biti proširena na sve javne politike koje mogu utjecati na blagostanje obitelji, a to među ostalim obuhvaća politike i usluge javnog prijevoza,

zdravstva, imigracije, obrazovanja, stanovanja, sigurnosti hrane i druge. Iako se podizanje fertiliteta rijetko eksplicitno svrstava među ciljeve obiteljske politike, često se pozitivni učinci na fertilitet smatraju poželjnom nuspojavom implementacije mjera obiteljske politike (Thévenon, 2011; Thévenon i Gauthier, 2011).

Postojeća demografska istraživanja otvaraju prostor za raspravu o mogućem utjecaju mjera obiteljske politike na ferti-

Iako se podizanje fertiliteta rijetko eksplicitno svrstava među ciljeve obiteljske politike, često se pozitivni učinci na fertilitet smatraju poželjnom nuspojavom implementacije mjera obiteljske politike

litet. Ovaj rad razmatra odabrane empirijske nalaze u kontekstu donošenja informiranih zaključaka o mjerama koje bi mogle biti učinkovite u poticanju fertiliteta i s ciljem predlaganja smjernica za donositelje odluka u Hrvatskoj.

U mnogim zemljama (iako ne istim intenzitetom), tradicionalni model jednog (muškog) hranitelja obitelji zamijenjen je dvohraniteljskim modelom u kojem i muškarac i žena sudjeluju na tržištu rada. Međutim, rastući doprinos žena obiteljskom budžetu u većini slučajeva nije popraćen rastućim angažmanom muškaraca u kućanskim obvezama i brizi o djeci. Zaposlene žene stoga su često suočene s "dvostrukim teretom" jer ih nakon radnog vremena čekaju i poslovi vezani uz kućanstvo i djecu (Del Boca i dr., 2005). Istraživanja pokazuju da žene u prosjeku imaju više djece u zemljama u kojima je ravnopravnost među spolovima veća i gdje muškarci i žene dijele kućanske i odgojne obaveze (McDonald, 2000; Esping-Anderson 2009; Goldscheider i dr., 2015).

Na odluku o imanju djece utječu i vrsta i priroda posla. Financijska nesigurnost mladih i nesigurnost na tržištu rada povezane su s kasnijim i nižim fertilitetom (Blossfeld i dr., 2005), a negativan utjecaj na fertilitet veći je u zemljama u kojima je slabija institucionalna potpora (Rindfuss i dr., 2003). S druge strane, niska nezaposlenost, fleksibilno radno vrijeme (i kvalitetni poslovi s nepunim radnim vremenom) te mogućnost povratka na posao potiču fertilitet (Rindfuss i Choe, 2016). Dakle, mjere javne politike trebale bi poticati zapošljavanje žena na kvalitetnim poslovima, no simultano se mora voditi računa o promicanju angažmana muškaraca u skrbi o djeci (primjerice putem očinskih dopusta).

Dostupna i priuštiva formalna skrb o djeci, i to prije svega za najmlađu djecu, također može potaknuti fertilitet, a posebno ako oba roditelja rade i žele nastaviti raditi. U mnogim istraživanjima (Rindfuss i Choe, 2016) pronađena je pozitivna veza između fertiliteta i dostupnosti formalne skrbi o djeci, ali ta veza ovisi i o drugim čimbenicima. Iako mnogi istraživači formalnu skrb o djeci izdvajaju kao jednu od mjera obiteljske politike s

najjačim utjecajem na fertilitet (Thévenon, 2011), drugi pronalaze slabiji utjecaj (Neyer, 2006) ili pak napominju da je utjecaj ograničen samo na određene podskupine stanovništva, poput visokoobrazovanih žena i žena koje (još) nemaju djecu (Haan i Wrohlich, 2009). Na fertilitet može pozitivno utjecati i dostupnost neformalne skrbi o djeci, što uključuje srodničku mrežu (pogotovo bake i djedove) i unajmljenu pomoć u kućanstvu (dadilje). Ako je neformalna skrb o djeci pristupačna, onda dostupnost formalne skrbi o djeci može imati manji utjecaj na fertilitet. Taj je utjecaj ograničen i u zemljama gdje normativno okruženje očekuje da majke ostanu kod kuće s malom djecom (Rindfuss i Choe, 2016).

Ostale mjere koje pomažu u usklađivanju poslovnog i obiteljskog života također mogu potaknuti fertilitet. Fleksibilno radno vrijeme i roditeljski dopust (primjerice za skrb o bolesnome djetetu) također su važni za roditelje. Istraživanja pronalaze pozitivan odnos između fertiliteta i takvih mjera obiteljske politike koje pomažu uravnotežiti poslovne i obiteljske obveze (Frejka i Gietel-Basten, 2016).

"Klasične" mjere obiteljske politike poput plaćenog roditeljskog dopusta koje pokrivaju visok dio plaće također mogu pozitivno utjecati na fertilitet. Nedovoljno visoke naknade podižu dohodovnu nesigurnost pa možda neće imati željeni utjecaj na fertilitet. Što se tiče trajanja dopusta, empirijska istraživanja ne nude jednoznačne zaključke: neki radovi pronalaze pozitivne učinke dugog dopusta (do dvije godine) na fertilitet, neki negativne, a neki pak neznčajne (Haan i Wrohlich, 2009). Predug dopust može narušiti ljudski kapital i otežati ženama kasniji povratak na tržište rada, stoga ne mora biti učinkovit u balansiranju fertilitetnih i poslovnih odluka. Financijski transferi i povlastice u obliku poreznih i drugih novčanih davanja za obitelji s djecom mogu pozitivno utjecati na fertilitet, no postojeća istraživanja pokazuju da je taj utjecaj uglavnom relativno slab, ne nužno trajan i da nije jednak za sve podskupine stanovništva (Thévenon i Gauthier, 2011).

"Klasične" mjere obiteljske politike poput plaćenog roditeljskog dopusta koje pokrivaju visok dio plaće također mogu pozitivno utjecati na fertilitet

Naposlijetku, na fertilitet mogu utjecati i mjere drugih javnih politika, poput stambene politike. Ako si mlade odrasle osobe mogu priuštiti vlastiti stambeni prostor, to može ubrzati napuštanje roditeljskog doma i formiranje obitelji. Iako su istraživanja koja istražuju učinke stambene politike na fertilitet još uvijek relativno rijetka, dostupni empirijski dokazi upućuju na to da se parovi odlučuju na djecu tim ranije što je lakše pronaći adekvatan smještaj u kojem mogu oformiti samostalno kućanstvo (Mulder i Billari, 2010).

Europske zemlje s relativno višim fertilitetom (poput skandinavskih zemalja i Francuske) kombiniraju, koordiniraju te

dosljedno i usklađeno provode različite mjere javne politike (Rostgaard, 2014; Thévenon, 2016). Ako je cilj potaknuti fertilitet, onda je obiteljsku politiku nužno uskladiti s ostalim javnim politikama koje se tiču, primjerice, javnih financija, stanovanja, zaposlenosti i ravnopravnosti među spolovima. Iako je zasebni učinak pojedinih mjera možda slab, one u sinergiji imaju veću šansu proizvesti željeni učinak na fertilitet.

Smjernice za donositelje odluka i tvorce javnih politika u Hrvatskoj

Uklanjanje određenih "društvenih zapreka" može do staviti razine podići fertilitet, no samo širok spektar mjera uz stvaranje "obitelji prijateljskog okruženja" može biti dugoročno uspješan. Mjere je nužno prilagoditi tako da najviše podupiru zaposlene roditelje (a posebno zaposlene žene) jer oni čine većinu u populaciji reproduktivne dobi. U okviru glavnih mjera obiteljske politike potrebno je:

- Usvojiti spektar mjera u domeni politike vremena (mjere koje se tiču strukture radnih sati, fleksibilnog i skraćenog radnog vremena, organizacije radnih sati i mjere koje se tiču trajanja roditeljskog dopusta, očinskog dopusta i dopusta za skrb o bolesnoj djeci);
- Precizirati mjere koje se odnose na infrastrukturnu politiku (formalna skrb o djeci i obrazovanje: jaslice, vrtići, škola, produženi boravak u školi i drugi nenovčani transferi i naknade);
- Uvesti mjere u području novčane politike (jednokratne naknade za novorođene, dječji doplatci i dodatci, porezne olakšice za uzdržavanu djecu, subvencije za troškove stanovanja i sl.).

Prilikom koncipiranja mjera obiteljske politike potrebno je donijeti mjere ovisno o paritetu rađanja (po nekoliko zasebnih mjera, ovisno o proračunskim mogućnostima, za prvorodne, drugorođene i trećerođene). U okviru infrastrukturne politike valja jamčiti svakom roditelju pravo na smještaj njihovog djeteta nakon navršene prve godine života u pedagoški kvalitetnom obliku skrbi o djeci (jaslice, vrtić, dadilja). Nužno je osigurati cjelodnevnu javnu skrb za djecu zaposlenih roditelja,

Obiteljska politika trebala bi biti univerzalna jer je svako dijete bitno, neovisno o sociodemografskom podrijetlu i socioekonomskom statusu njegovih roditelja

posebice za djecu roditelja s atipičnim radnim vremenom (koji rade prekovremeno, noću ili vikendom). U okviru politike vremena nužno je pojednostavniti sustav roditeljskih i roditeljskih naknada te podići razinu roditeljske naknade do navršene prve godine života djeteta, posebice za zaposlene roditelje. Roditelji bi trebali imati više fleksibilnosti (primjerice fleksibilno radno

vrijeme, rad od kuće, takozvani "računi radnog vremena") u korištenju vremena provedenog s djecom. Ono ovisi i o profesijama, o čemu bi svakako trebalo voditi brigu i razraditi modele fleksibilnog radnog vremena u budućim kolektivnim pregovorima sindikata, poslodavaca i države. Fleksibilnost, sloboda u korištenju vremena i pouzdanost su potrebni ne samo u prvim godinama djetetova života, već i kasnije. Sve naknade trebaju biti transparentne i dugoročno održive tako da se (potencijalni) roditelji mogu u njih pouzdati.

Pri implementaciji obiteljske politike potrebno je donijeti svojevrsnu političku odluku o ciljevima koji se žele postići i odrediti prioritete među njima na sljedeći način:

- Promicanje blagostanja djece i roditelja trebalo bi se zakonodavnim propisima staviti kao prioritet u svim javnim mandatima na svim razinama obnašanja političke vlasti. U sklopu toga treba omogućiti i dati odgovornost lokalnoj samoupravi za provođenje pojedinih mjera obiteljske politike;
- Obiteljsku politiku treba definirati na rok od najmanje 10 godina, neprekidno ju evaluirati i mijenjati ako ne postigne zadane ciljeve. Treba postaviti mjerljive ciljeve za svaku mjeru te odrediti koje zakonodavne propise je potrebno mijenjati i koje institucije su odgovorne za implementaciju i u kojem roku;
- Poželjno je osnovati instituciju (Dječji fond ili Fond za obitelj) koja bi na jednom mjestu pratila sve naknade za obitelj i djecu (iz svih mogućih izvora, za sva mjesta u Hrvatskoj), što bi jamčilo veću transparentnost i učinilo te naknade dugoročno pouzdanijima;
- Također je poželjno zakonski odrediti kada i koliko dugo traje "vrijeme za obitelj" (uz određenu minimalnu novčanu naknadu) kod obitelji s malom djecom (i ostale, uključiti i djedove i bake), a to nadoknaditi dužim radnim vijekom;
- Treba detaljno razraditi plan financiranja mjera obiteljske politike te analizirati iz kojih bi se izvora mogla financirati (primjerice preraspodjele, uštede u drugim područjima ili dodatna izdavanja).

Djeca rođena danas, ljudski su kapital za budućnost Hrvatske. Obiteljska politika trebala bi biti univerzalna jer je svako dijete bitno, neovisno o sociodemografskom podrijetlu i socioekonomskom statusu njegovih roditelja. Takva bi politika trebala omogućiti jednaka prava i mogućnosti za svu djecu koja žive u Hrvatskoj jer u protivnom bi bila riječ o socijalnoj politici s određenim pronatalitetnim obilježjima kakva je u Hrvatskoj na djelu i koja do sada nije dala zadovoljavajuće rezultate.

Društvo, država i poslovna zajednica trebali bi se prilagoditi potrebama obitelji, a ne obratno. Promicanje blagostanja djece i roditelja trebalo bi se zakonodavnim propisima staviti kao prioritet u svim javnim mandatima na svim razinama obnašanja političke vlasti. Ujedno, niski fertilitet ne bi trebalo tretirati isključivo kao "problem koji treba riješiti" već kao simptom nekih drugih društvenih problema. Obiteljska politika trebala bi više biti okrenuta obiteljima i rješavanju njihovih problema i izazova (među kojima je i ostvarenje željenog broja djece), a manje prema ostvarenju nekih direktnih državnih ciljeva poput

povećanja stope fertiliteta ili povećanja broja stanovnika koji velikom dijelu pučanstva uopće nisu na listi prioriteta.

Hrvatska je zemlja s ograničenim financijskim mogućnostima i velikim brojem umirovljenika (i to ne samo zbog demografije, naprotiv) pa bi ograničena sredstva trebalo pametno ulagati. Prevencija problema bolje je rješenje nego suočavanje s problemima. Jedan od mogućih načina prevencije jest kreiranje takve obiteljske politike s kojom će Hrvatska postati zemlja u kojoj će ljudi željeti imati i odgajati svoju djecu. Ta bi politika trebala biti stabilna, a nipošto takva da se opetovano mijenja sa smjenama vlasti. Trebala bi biti i znanstveno utemeljena, njezine efekte trebalo bi pratiti kvalitetnim podacima kroz vrijeme i mjere bi valjalo modificirati ovisno o učinkovitosti pri ispunjavanju zacrtanih ciljeva. Nadalje, iznimno je važno dobro istražiti specifičnosti hrvatskog makro-konteksta, koji se razlikuje od onog u zemljama poput Francuske ili Švedske čije se obiteljske politike često spominje u medijima. Isto tako, potrebno je jasno istaknuti da su mjere obiteljske politike jako skupe i da ne postoje nikakva jamstva da će donijeti željene rezultate, a Hrvatska nema dovoljnu ekonomsku snagu kako bi osigurala dugoročne fiskalne alokacije namijenjene za tu svrhu. Stoga su potrebni dodatni, visokokvalitetni podatci (longitudinalna demografska istraživanja) iz kojih se mogu pouzdano procijeniti učinci uvedenih mjera i iz kojih se može iščitati gdje te mjere daju najbolje rezultate.

Bilješke

- 1 Detaljni podatci mogu se naći u publikaciji pod nazivom *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016*, koju izdaje Državni zavod za statistiku.
- 2 Izračuni za kohortni ili završeni fertilitet izvedeni su na temelju podataka triju popisa stanovništva: 1991., 2001. i 2011. godine.
- 3 Reproductivno razdoblje (statistički formalno traje 35 godina, tj. od 15. do 49. godine života) u Hrvatskoj svelo se praktički na desetak godina. Prema podacima DZS-a (premda neobjavljenim i na zahtjev dostavljenim), u Hrvatskoj se dob majke za dvije trećine ukupnog broja živorođenih kreće između 25 i 35 godina.

Literatura

- Akrap, Anđelko (2003) Istraživanje činitelja fertiliteta u Hrvatskoj. U: Akrap, Anđelko i dr. (ur.) *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj* (str. 85-162). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Blossfeld, Hans-Peter i dr. (ur.) (2005) *Globalization, uncertainty, and youth in society*. London: Routledge.
- Čipin, Ivan (2010) *Demografija vrlo niskog fertiliteta u Hrvatskoj*. Doktorski rad. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Del Boca, Daniela i dr. (2005) Employment and fertility in Italy, France, and the UK. *Labor* 19 (4): 51-77.
- DZS (Državni zavod za statistiku) (2017) Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2016. *Priopćenje br. 7.1.3*. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-03_01_2017.htm

- https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-03_01_2017.htm Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Esping-Andersen, Gøsta (2009) *The incomplete revolution: Adapting to women's new roles*. Cambridge: Polity Press.
- Eurostat (2017a) *Population and social conditions*. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Eurostat (2017b) *Births and fertility data*. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/births-fertility-data/database> Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Frejka, Tomas i Gietel-Basten, Stuart (2016) Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies* 41 (1): 3-56.
- Goldscheider, Frances K. i dr. (2015) The gender revolution: A framework for understanding changing family and demographic behavior. *Population and Development Review* 41 (2): 207-239.
- Gauthier, Anne H. (1996) *The State and the Family. A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries*. Oxford.
- Gauthier, Anne H. (1999) The sources and methods of comparative family policy research. *Comparative Social Research* 18: 31-56.
- Gauthier, Anne H. (2002) Family Policies in Industrialized Countries: Is There Convergence? *Population* 57 (3): 447-474.
- Haan, Peter i Wrohlich, Katharina (2009) Can child care policy encourage employment and fertility? Evidence from a structural model. *MPIDR Working Paper* WP 2009-025. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2009-025.pdf> Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Lesthaeghe, Ron J. (1995) The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. U: Oppenheim Mason, Karen i Jensen, An-Magritt (ur) *Gender and Family Change in Industrialized Countries* (str. 17-62). Oxford: Clarendon Press.
- McDonald, Peter (2000) Gender equity, social institutions, and the future of fertility. *Journal of Population Research* 17 (1): 1-16.
- Mulder, Clara H., i Billari, Francesco C. (2010) Homeownership regimes and low fertility. *Housing Studies* 25: 527-541.
- Nejašmić, Ivo (2008) *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- Rindfuss, Ronald R. i dr. (2003) The changing institutional context of low fertility. *Population Research and Policy Review* 22 (5-6): 411-438.
- Rindfuss, Ronald R. i Choe, Minja Kim (2016) Diverse paths to low and lower fertility: An overview. U: Rindfuss, Ronald R. i Choe, Minja Kim (ur) *Low fertility, institutions, and their policies, Variations across industrialized countries*. Springer.
- Rostgaard, Tine (2014) Family policies in Scandinavia. *Friedrich Ebert Stiftung Study*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. <http://library.fes.de/pdf-files/id/11106.pdf> Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Sobotka, Tomáš (2004) *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*. Dissertation. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Thévenon, Olivier (2011) Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review* 37 (1): 57-87.

- Thévenon, Olivier (2016) The Influence of Family Policies on Fertility in France: Lessons from the Past and Prospects for the Future. U: Rindfuss, Ronald R. i Choe, Minja Kim (ur) *Low Fertility, Institutions, and their Policies – Variations Across Industrialized Countries*. Springer.
- Thévenon, Olivier i Gauthier, Anne H. (2011) Family policies in developed countries: a 'fertility-booster' with side-effects. *Community, Work & Family* 14 (2): 197-216.
- UN DESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs) (2017) World Population Prospects: The 2017 Revision. https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf Pristupljeno 19. prosinca 2017.
- Van de Kaa, Dick J. (1987) Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin* 42 (1): 1-59.
- Van de Kaa, Dick J. (2001) Postmodern Fertility Preferences: From Changing Value Orientation to New Behavior. *Population and Development Review* (A Supplement) 27: 290-331.
- Wertheimer-Baletić, Alica (1971) *Stanovništvo SR Hrvatske – Studije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wertheimer-Baletić, Alica (2003) Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća. *RAD* 487 (str. 377-401). Zagreb: HAZU.
- Wertheimer-Baletić, Alica (2004a) Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene. *RAD* 482 (str. 109-125). Zagreb: HAZU.
- Wertheimer-Baletić, Alica (2004b) Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* 13 (4-5): 631-652. ■